

СПЕЦЫФІКА ВЫКЛАДАННЯ ПРАКТЫЧНАЙ РЭЖЫСУРЫ НА ФАЛЬКЛОРНЫХ І АБРАДАЗНАЎЧЫХ СПЕЦЫЯЛІЗАЦЫЯХ НАВУЧАЛЬНЫХ УСТАНОЎ

Каляндарная і сямейна-абрадавая дзейнасць беларусаў вызначана традыцыяй і падтрымліваецца наяўнасцю носьбітаў фальклору і жанраў фальклору ў яго адвечных ці рэканструяваных формах.

Для сучаснай пастаноўкі абрадавага дзеяства ў пэўнай мясцовасці патрэбна ўлічыць існуючыя этнаграфічныя матэрыялы па даследуемым пытанні і пагутарыць з мясцовымі старажыламі. Вынікам можа стаць сцэнар сучаснага дзеяства, адпаведны мясцовай традыцыі.

Наступны этап – падбор спевакоў, музыкаў, танцораў, кулінараў, майстроў, якія змогуць «сыграць» гэты сцэнар.

Народнае свята не можа выглядаць залішне сарганізаваным. Павінна стварацца ўражанне, што ўсё адбываецца само сабой, што людзі спрадвеку ведаюць куды рухацца, што спяваць, што гаварыць і як танчыць. Таму ва ўмовах сучаснай рэканструкцыі спадчынных форм святкавання не абыйсціся без ролі вядучых-лідэраў, якія правядуць скразное дзеянне і аб'яднаюць эпізоды свята. Такія персанажы вядомыя і з народнай практыкі. Гэта Сват, Кум, Бабка-Павітуха, Сяброўкі Нявесты, Галоўная Жнейка, Мехашоша, Батлейшчык і інш. У традыцыі яны ніколі не стаялі на сцэне і не гаварылі ў мікрафоны, а былі «людзі сярод людзей», якім грамадой на час свята дэлегіраваныя некаторыя функцыі.

Такім персанажам абавязкова ўласцівыя пачуццё гумару, выразнасць мімікі і жэсту, моўная і інтанацыйная трапнасць, валоданне дыялектнай мовай, мовай іншасказанняў, намёкаў, падтэкстаў, здольнасць імправізаваць і рыфмаваць тэксты ў момант іх прамаўлення. Такі аўтарытэтны і абаяльны вядучы на народным свяце ва ўмовах некаторага магчымай непрадказальнасці рэакцый удзельнікаў быў здольны ўсіх прымірыць і ўсіх звесяліць, усё бачыць і прадбачыць. Ён кіраваў святам і рэжысіраваў яго знутры. Сёння ў вёсцы можна знайсці спевакоў і танцораў, але на публічнае выкананне такіх роляў аўтэнтчныя носьбіты не пагодзяцца хаця б з прычыны сталага ўзросту. А гэта адзначае, што неабходных спецыялістаў патрэбна рыхтаваць.

Да таго ж, у народных святах і абрадах ёсць шмат эпизодаў зусім тэатральных. Гэта перамовы Сваю, торг за Нявесту, кпіны з Бабы Павітухі, жарты Кума з Кумой, сцэны Калядоўшчыкаў, Батлейка... Сучасным пастаноўшчыкам такіх эпизодаў і выканаўцам пералічаных і аналагічных роляў неабходна ведаць спецыфіку фальклору, валодаць акцёрскім майстэрствам, мастакоўскім бачаннем вялікай формы і малага эпизода, навыкамі адметнасцямі акцёра і рэжысёра-педагога.

Пералічанымі якасцямі пажадана валодаць выпускнікам фальклорных і абрадазнаўчых спецыялізацый вышэйшых і сярэдніх навучальных устаноў. Сучасная культасветработа, як паказвае практыка, ставіць перад імі самыя разнастаўныя задачы. Практычны курс рэжысуры абрадавай дзейнасці значна пашырыць палітру выканаўчых адметнасцяў і навыкаў спецыялістаў, якія ў будучым будуць працаваць з фальклорам і забяспечваць яго жыццяздольнасць. Прадмет павінен выкладацца з веданнем псіхалогіі тэатра, мастацтва стварэння вобразаў, сродкаў уздзеяння на публіку сродкамі тэатралізацыі. А вось навучальны працэс можа будавацца выключна на фальклорным матэрыяле таму, што фальклор – мастацтва сінкрэтычнае, і асобныя яго жанры адначасна, хутка і вынікова выходзяць многія выканаўчыя якасці. У сувязі з вышэйазначанымі задачамі, сярод фальклорных жанраў нам найперш цікавыя: тэатралізаваныя карагоды і гульні; казкі, паданні, легенды, жарты; маналогі і дыялогі скамарохаў, валачобнікаў, вясельных і калядных персанажаў; дзіцячыя гульні з імітацыйнай рухаў жывёл, птушак, лодзей; батлеечныя інтэрмедыі.

ТЭАТРАЛІЗАВАНЫЯ КАРАГОДЫ І ГУЛЬНІ дазваляюць вельмі эфектыўна і хутка авалодаць, напрыклад, аднагалоснымі спевамі. Пачынаць карагод можна нават тады, калі толькі адзін чалавек (напрыклад, выкладчык) ведае мелодыю і тэкст. Кожны радок звычайна паўтараецца і падпяваць удзельнікі могуць ужо з другога куплета. Калі карагоднае кола не вельмі вялікае, і слыхавому і візуальнаму кантакту нішто не перашкаджае, то да канца карагода ўважлівы ўдзельнік можа запомніць мелодыю і тэкставыя фрагменты.

Кожны карагод прадугледжвае сінхронны рытмічны рух, які складаецца з малюнка карагода, дыстанцыі паміж удзельнікамі, асанкі ўдзельнікаў, амплітуды рухаў корпусам, рукамі, нагамі, лакцямі, каленямі. Калі ў карагодзе рабіць лішнія рухі, ці з большай, чым трэба, амплітудай – можна хутка стаміцца і страціць здольнасць спяваць. Эканомны і трапны рух – аснова гарманічнай пластыкі.

Карагод – масавая сінхронная дзея, дзе кожны ўдзельнік – маленькая часцінка агульнага руху. І гэтая часцінка на стадыі віртуознага валодання жанрам можа рабіць свае заліхвацкія рухі. Аднак, на стадыі навучання падыдзе толькі пакорнае капіраванне. Звычайна ніхто не хоча быць «белай варонай» і таму імгненна рэагуе на правільныя рухі другіх удзельнікаў карагода. Яшчэ не паспеўшы асэнсаваць розумам, ужо робіць іх (карагодныя рухі) сваімі рукамі, нагамі, корпусам. А пры тым яшчэ і спрабуе спяваць. Ствараецца сітуацыя, арганічная для народнага жыцця, але дзіўная для сучаснага чалавека: разумовыя працэсы адпачываюць, усё робіць цела і яго рэфлексы свята і радасці. Нажаль, сёння сучаснаму чалавеку «стаць у карагод» няма дзе. На маладзёжнае свята ў горадзе прыходзяць

прыхільнікі фальклорных танцаў і карагодаў. Але колькасць віртуозаў-настаўнікаў на такіх імпрэзах не можа задаволіць патрэбы тых, хто жадае навучыцца. Аднак, плануючы навучальны працэс у фальклорных калектывах, студыях і на фальклорна-этнаграфічных спецыялізацыях навучальных устаноў, можна прадугледзець заняткі, дзе навучэнцы, якія авалодалі пэўнымі жанрамі фальклору, будуць вучыць «навічкоў» метадам уключэння іх у якасці партнёраў.

Карагод, як сінкрэтычная дзея, можа ўключаць у сябе эпізоды тэатралізацыі, сольнага ці парнага танца, маналогі ці дыялогі тых, хто ў выніку гульнівага выбару апынецца ў коле, ці за колам карагода. Таму карагод варта лічыць важнейшым жанрам фальклору для навучальнага працэсу спецыялістаў этнаграфічнага кірунку.

КАЗКІ, ПАДАННІ, ЖАРТЫ, уключаныя ў праграму выканаўчай падрыхтоўкі абрадазнаўцаў, дапамагаюць навучэнцам выявіць акцёрскую індывідуальнасць, набыць інтанацыйную выразнасць голаса, засвоіць адрасны пасыл гуку, авалодаць рознымі спосабамі гукавыяўлення. Казка-жанр, дзе максімальна арганічна існуюць беларуская дыялектная мова і вясковыя моўныя інтанацыі-формулы. Яркая інтанацыя часцей выкарыстоўваецца пры пасылке гука і фразы на адлегласць, і ў горадзе такая неабходнасць узнікае рэдка.

Дыялектная, багата інтанавааная мова носьбітаў беларускай казачнай традыцыі, а таксама і сюжэты казак, вельмі цікавяць сучасную моладзь. Яны даюць імпульс для натхнення і шчырай цікаўнасці прадметам, на якім вывучаюцца казкі.

Дыялектная інтанавааная мова цесна і арганічна звязана з жэстам, рухам і мімікай. Многія майстры-казачнікі трапна паказваюць падчас распавядання казкі ўсіх яе персанажаў: людзей і жывёл. І такіх вобразаў народная творчая практыка назапасіла шмат. Яны ёсць на відэа- і аўдыёзапісах, а таксама жывуць у памяці кожнага сучаснага беларуса. Народная казка – добрая нагода абудзіць сваю нацыянальную ўнікальнасць і эмацыйную памяць, памяць пачуццяў.

Многія казачнікі выкарыстоўваюць для большай выразнасці, каб трапней намаляваць перад слухачом абстаноўку і сітуацыю казкі, эцюды з «безпрадметнымі дзеяннямі», якія вядомыя ўсім з практыкі падрыхтоўкі драматычных акцёраў. Казачнік паказвае: як прадуць нітку, як ткуць на кроснах, як дояць карову, «як чэрці смажаць сала на вогнішчы». Такія эцюды развіваюць вобразнае мысленне слухача і дапамагаюць самому казачніку болей пагрузіцца ў сітуацыю расказа. Эцюды на «безпрадметныя дзеянні» па тэме «сялянская праца і быт» дапамагаюць навучэнцам засяроджваць увагу, быць назіральнымі, развіваць творчую фантазію.

У чарадзейных казках многа песенак, якія звычайна некалькі разоў паўтараюцца на працягу казкі. Мелодыі простыя, запамінальныя. Спяваюцца мякка і спакойна. У песенках могуць па сюжэту адбывацца перамовы двух персанажаў. Напрыклад, перагуканні Падчаркі і Мядзведзя ў аднайменнай казцы. Канешне, галасы іх знаходзяцца ў розных рэгістрах і таму, спяваючы іх дыялог, прыходзіцца выканаўцу многа разоў «скакаць» з рэгістра ў рэгістр. Для фальклорнага артыста гэта, безумоўна, добры трэнінг. Народныя размоўныя жанры маюць розныя выканаўчыя задачы. Казка, звычайна, памагае бавіць час, забаўляе. Паданне і легенда навучаюць, страшаць, маралізуюць, выклікаюць узнёслыя пачуцці. Жарты павінны хутка і нечакана расмяшыць слухача. Валодаць такімі жанрамі і ўмець выконваць такія задачы неабходна вядучаму-арганізатару наронага святочнага дзеяння.

МАНАЛОГІ І ДЫЯЛОГІ СКАМАРОХАЎ, ВАЛАЧОБНІКАЎ, ВЯСЕЛЬНЫХ І КАЛЯДНЫХ ПЕРСАНАЖАЎ. Гэты жанр таксама размоўны. У адрозненні ад казак, паданняў, легенд і жартаў, якія ў народнай практыцы больш разлічаны на вузкае кола слухачоў і будзёнае выкарыстанне, вышэйзгаданыя маналогі і дыялогі разлічаны на святочнае і публічнае прамаўленне, на абавязковы поспех у слухачоў, на магчымае матэрыяльнае (грошы, пачастункі) узнагароджанне. Такі персанаж не можа выглядаць і гаварыць будзёна. Ён адметна апрануты, у яго багатая палітра мімікі і жэстаў, ён квяціста і ўзнёсла прамаўляе, выкарыстоўвае напрацаваныя ў традыцыі тэкставыя клішэ, у дадатак рыфмуе новыя фразы, знаходзіць новыя параўнанні, выкарыстоўвае нязвыклія для мясцовага вуха «замежныя» фразы і словы. Размова яго перасыпана жартамі, ён акуратна і з далёкім пасылам прамаўляе кожную літару. У яго дзеяннях прасочваюцца рысы прафесійнай дзейнасці.

Такіх маналогаў і дыялогаў можна многа знайсці ў фальклорных зборніках па вясельнай і каляднай абраднасці, па народнаму тэатру. Яны ўзбагацяць навучальныя праграмы па практычных творчых дысцыплінах фалькларыстычных спецыялізацый.

ДЗІЦЯЧЫЯ ГУЛЬНІ З ІМІТАЦЫЯЙ РУХАЎ ЖЫВЁЛ, ПТУШАК, ЛЮДЗЕЙ. У традыцыі да гульніў ставіліся сур'эзна. Розных «вераб'я», «казеленьку», «гуску», «ваўка», «жураўля» паказвалі з дапамогай трапных пазнаваемых рухаў, жэстаў, гукаў. У гульні ў «казеленьку» гратэска імітуюцца рухі і пластыка людзей: «дзевачкі», «хлопчыка», «бабушкі», «дзедушкі», «п'яніцы». Відавочна, што гульня – гэта таксама сінкрэтычны жанр, дзе ёсць спевы, карагодны рух і тэатралізацыя. Ён дае магчымасць выходзіць вядучага-арганізатара абрадавай дзейнасці.

БАТЛЕЕЧНЫЯ ІНТЭРМЕДЫІ даюць магчымасць пазнаёміцца з «жанрам жанраў» – з ляльным тэатрам. Кіраванне лялькай, гратэскны пасыл гуку, вымаўленне «з-за шырмы», здольнасць, мяняючы тэмбр голасу і рытм прамаўлення, ажыўляць то адну ляльку, то другую – даюць магчымасць «на сябе прымерыць» вобразныя характарыстыкі асноўных масак беларускага каляднага тэатра. Да таго ж,

батлеечныя персанажы «любяць» спяваць і танчыць «пад язык», што дае магчымасць навучэнцам паралельна ўдасканальвацца і ў гэтых мастацтвах.

Народная спадчынная культура – невычэрпная крыніца яшчэ і метадых навучання сучаснай моладзі розным класічным мастацтвам.

Спіс літаратуры:

1. Рыжкова, Л. Першы творца – народ / Л.Рыжкова // ЛІМ.– 1987.– 15 мая.– С. 13.
2. Рыжкова, Л. Свята – для чалавека... / Л.Рыжкова // ЛІМ.– 1989.– 1989.– 9 июня.– С. 5.
3. Рыжкова, Л. «Запявалы», «падпявалы» і «звычайныя»... / Л. Рыжкова // Мастацтва. – 1998.– № 6.– С. 63.
4. Гусев, В.Е. Киришские фестивали и проблемы фольклоризма в молодом городе / В.Е. Гусев, Н.А. Михеева, Л.Н. Рыжкова // Советская этнография.– 1985.– № 2.– С. 91–99.
5. Рыжкова, Л. О воспитательном значении активных форм постижения фольклора / Л.Рыжкова, И.Мацеевский // Традиционный фольклор и его роль в эстетическом воспитании современного человека : сб. ст.– Минск, 1979.– С. 77–80.
6. Рыжкова, Л. Народно-праздничное ряжение в художественной самодеятельности / Л. Рыжкова // Традиционный фольклор в современной художественной жизни. – Л., 1984.– С. 39.
7. Рыжкова, Л. Элементы народного театра ў беларускім вяселлі / Л. Рыжкова // Народная музыка сярэдне-ўсходняй Еўропы. Традыцыйны вясельны абрад : матэрыялы III міжнар. сімпозіума, Польшча, 1993.